

איראן: בלי חשמל, בלי מים ועם נשיא חדש

ח צימט | 4 באוגוסט, 2021 | גיליון 1505

זה מספר שבועות נמשכות הפגנות באיראן, בעיקר במחאה בגין ההחרפה במצוקת המים והחשמל. ההפגנות מתקיימות על רקע משבר כלכלי מתמשך והתפרצות זן הדלתא של נגיף הקורונה. בשלב זה, אין במחאה, שהיקפה נותר מוגבל, כדי להציב אתגר מידי בפני המשטר. עם זאת, התפרצות ההפגנות שבה ומעידה על אודות עוצמת הייאוש והתסכול בקרב הציבור, שימשיכו להזין גלי מחאה נוספים. מציאות זו מציבה אתגר משמעותי בפני הנשיא הנבחר, אבראהים ראיסי, אולם ספק רב אם יהיו ברשותו המשאבים הדרושים לפתרון הבעיות ואם יגלה הנכונות לקדם רפורמות, שיאפשרו פתרונות ארוכי טווח לבעיות התשתיות. ובנוסף, בשלב זה טרם ברור אם וכיצד ישפיע חידוש המחאה על נכונות המשטר לחזור להסכם הגרעין תוך נכונות להתפשר במטרה להביא להסרת הסנקציות.

בשבועות האחרונים התקיימו באיראן שורת הפגנות על רקע החרפתה של מצוקת המים והחשמל. בראשית יולי יצאו מאות אזרחים לרחובות במספר ערים במחאה על הפסקות חשמל מרובות וממושכות, שפקדו אזורים נרחבים ברחבי המדינה. בחלק מההפגנות נשמעו גם קריאות בגנות המשטר, המנהיג העליון עלי ח'אמנהאי והממשלה. הפסקות החשמל גרמו בין היתר הפסקות באספקת המים ושיבושים ברשתות הסלולריות ובאינטרנט. דווחו גם מקרי מוות של חולים בבתי חולים בשל הפסקות חשמל פתאומיות והיעדר גיבוי של גנרטורים. לטענת השלטונות, הפסקות החשמל החוזרות ונשנות נגרמות עקב גרעון חמור בחשמל, שנאמד ב-11 אלף מגה וואט. המחסור בחשמל מוסבר בגל החום הכבד, שהביא לצריכה מוגברת של חשמל על ידי האזרחים; במחסור מתמשך במקורות לייצור אנרגיה בשל הבצורת; בהפסקת פעילותן של מספר תחנות כוח בשל תקלות טכניות; בצריכת חשמל מופרזת על-ידי תעשיית הכרייה של ביטקוין, חלקה באופן בלתי-חוקי; ובסנקציות הכלכליות, שפגעו בהשקעות הממשלה בפיתוח משק החשמל.

במחוז ח'וזסתאן שבדרום-מערב איראן פרצו באמצע יולי הפגנות חמורות במחאה על מצוקת המים החריפה. לצד הבצורות התכופות בשנים האחרונות, חומרת המשבר נובעת גם מתכנון לקוי של משק המים, ממאמצי פיתוח שפגעו במקורות המים, מגידול האוכלוסין, ממדיניות שגויה של פיזור אוכלוסייה וממדיניות מים שגויה, הכוללת ניצול בלתי מבוקר של מים בחקלאות, שימוש במערכות השקיה מיושנות ובלתי-יעילות והקמת סכרים שכדאיותם מפוקפקת. אין זו הפעם הראשונה שהמשבר הסביבתי מעורר הפגנות מחאה בח'וזסתאן.

בראשית 2017 פרץ במחוז גל מחאות נרחב בעקבות סופות אבק קשות מלוות בגשמים עזים, שגרמו להפסקות חשמל ומים ממושכות בערי המחוז. המפגינים מחו לא רק על זיהום האוויר והפסקות החשמל והמים, אלא על הזנחה נמשכת של המחוז, בו מרוכזים בני המיעוט הערבי ובני המיעוט הלורי-בח'תיארי. למרות שח'וזסתאן הוא המחוז העשיר בנפט באיראן, תושביו סובלים במשך שנים ממצוקה כלכלית ובעיות סביבתיות קשות.

לאחר כשבוע, שבמהלכו התרכז עיקר ההפגנות בח'וזסתאן, התפשטה המחאה לערים נוספות במדינה, בהן טהראן, תבריז, כרג', אספהאן וכרמאנשאה. בהפגנות אלה הביעו המפגינים סולידריות עם תושבי ח'וזסתאן והשמיעו קריאות בגנות המשטר. למעט בח'וזסתאן, רוב ההפגנות היו נקודתיות והיקף המפגינים היה מוגבל, בוודאי בהשוואה לגלי המחאות רחבות ההיקף, שפקדו את איראן בדצמבר 2017-ינואר 2018 ובנובמבר 2019 ("מהומות הדלק") והקיפו מאות אלפי מפגינים בעשרות מוקדים שונים ברחבי המדינה.

המשטר מצדו פעל לפיזור ההפגנות באמצעות כוחות ביטחון הפנים ועצר מספר מפגינים. במהלך עימותים בין אזרחים לכוחות הביטחון נהרגו מספר מפגינים. כמו כן שיבשו השלטונות - בדומה לגלי מחאה קודמים - את רשת האינטרנט כדי למנוע מהמפגינים העברת הוראות והפצת סרטונים המתעדים את המחאה. במקביל ניסה המשטר לספק פתרונות מידיים למצוקת החשמל והמים. הנשיא היוצא, חסן רוחאני, הינחה להקצות באופן מידי תקציב מיוחד לטיפול במשבר המים ואילו הנשיא הנבחר, אברההים ראסי, הודיע על הקמת צוות מיוחד לבחינת הבעיות במחוז ח'וזסתאן לקראת כניסתו לתפקיד בראשית אוגוסט. בנוסף, השלטונות הינחו לשנות את שעות הפעילות במספר מפעלים תעשייתיים גדולים כדי לווסת את צריכת החשמל בשעות היום, העבירו בסיוע משמרות המהפכה מכליות מים לאזורים בדרום-מערב איראן ושחררו מים מהסכרים לנהרות על מנת להקל - ולו זמנית - על מצוקת האזרחים. בדומה לעבר, האשימו השלטונות שירותי מודיעין זרים בניצול מצוקות האזרחים כדי לערער את היציבות במדינה, להתסיס אלימות ולחזק מגמות בדלניות בקרב בני המיעוטים האתניים-לשוניים. ב-27 ביולי טענו שלטונות איראן, כי עצרו חוליה חמושה של המוסד שתכננה להצית מהומות אלימות בשטחה. לטענת משרד המודיעין האיראני, הסוכנים העצורים נתפסו בגבולה המערבי של המדינה כשברשותם כמות גדולה של כלי נשק ותחמושת, שנועדו לשימוש במהלך הפגנות המחאה.

הפגנות המחאה, שפרצו בעקבות החרפת מצוקת המים והחשמל, מתקיימות על רקע המשבר הכלכלי החריף הממשיך להכות באזרחי איראן. בימים האחרונים נשמעו בתקשורת האיראנית אזהרות מפני החרפה נוספת באינפלציה, העומדת כעת על כ-45 אחוזים. בתוך כך, איראן מתמודדת עם מספר שיא של מתים וחולים חדשים בעקבות התפרצות זן הדלתא של הקורונה, שגבתה עד כה את חייהם של כ-90 אלף בני-אדם. קצב ההתחסנות האטי (כשלושה אחוזים בלבד מחוסנים בשתי מנות) וקשיי הממשלה להטיל סגרים נרחבים בשל המחיר הכלכלי הכבד הכרוך בהם, מקשים עליה עוד יותר את המאבק בהתפרצות הנוכחית.

בשלב זה, אין בהפגנות המחאה כדי להציב אתגר מידי ומשמעותי בפני המשטר, שנמנע עד כה משימוש בכל אמצעי הדיכוי העומדים לרשותו, במיוחד משמרות המהפכה, חרף נחישותו למנוע את התפשטות המחאה גם במחיר דמים. עם זאת, התפרצות ההפגנות שבה ומעידה על עוצמת הייאוש בקרב הציבור, המספקת כר פורה לחידוש המחאה העממית בהינתן זר, שיכול להצית אותה. המצוקות המחריפות מגבירות את תחושת התסכול, את הניכור בין האזרחים לבין המשטר ואת חוסר האמון הציבורי כלפי מוסדות המדינה שניכר, בין היתר, בשיעורי ההצבעה הנמוכים במיוחד בבחירות הפרלמנטריות, שהתקיימו בפברואר 2020, ובבחירות לנשיאות, שהתקיימו ביוני 2021. סוציולוג איראני הזהיר לאחרונה כי החברה האיראנית ניצבת על סף פיצוץ. בריאיון לעיתון הרפורמיסטי ארמאן-י מלי, הזהיר ד"ר מוסטפא אקלימא, כי התנהלותם הכושלת של השלטונות מגבירה את מחאת האזרחים המתמודדים עם רעב, אינפלציה חמורה, אבטלה, העדר ביטחון תעסוקתי, הפסקות חשמל ומחסור בחיסונים נגד קורונה. הוא אף השווה את מצבה הנוכחי של איראן למצבה בתקופת השלטון המלוכני שקדם למהפכה האסלאמית ב־1979, וטען כי גם אז הביאה התנהלותם הכושלת של חלק מהפקידים הבכירים להחרפת המחאה העממית. גם העיתון ג'ומהורי-י אסלאמי הזהיר לאחרונה, כי הרפובליקה האסלאמית סובלת מ"מחלה כרונית" המחייבת טיפול יסודי וכי אם השלטונות לא יספקו את רצון האזרחים, כל מאגרי הנשק שבעולם לא יספיקו על מנת להגן על המשטר.

התחדשות המחאה העממית מצביעה על הצורך הדחוף לספק מענה למצוקות האזרחים. מציאות זו מציבה אתגר משמעותי במיוחד בפני הנשיא הנבחר ראסי, משום שההתמודדות עם המצוקות המחריפות מחייבת לא רק הפניית משאבים רבים אלא גם רפורמות תשתיות מרחיקות לכת, שיאפשרו פתרונות ארוכי טווח לכשלים הנובעים מתכנון לקוי ומניהול כושל הנמשכים כבר עשרות שנים. בחירתו של נשיא חדש והחזרת השליטה השמרנית בכל שלוש רשויות השלטון (הממשלה; המג'לס שבו השיבו לעצמם השמרנים שליטה בבחירות הפרלמנטריות האחרונות; והרשות השופטת הנשלטת על ידי הממסד הדתי-השמרני) מספקות לכאורה הזדמנות נוספת למשטר להתגייס לפתרון הבעיות. הנשיא השמרני עשוי אומנם לזכות במידה רבה יותר של שיתוף פעולה מצד מרכזי הכוח האחרים במדינה, בהם המנהיג ומשמרות המהפכה, במאמציו לספק מענה לבעיות הקשות הניצבות בפני ארצו. עם זאת, ספק רב אם יהיו בידיו המשאבים הדרושים לפתרון, במיוחד ללא הסרת הסנקציות הכלכליות המהוות גורם מרכזי (אם כי לא יחיד) למצבה הקשה של איראן. יתר על כן, החזרת ההגמוניה השמרנית בהנהגת המדינה עשויה להקשות במידת מה על הממסד השמרני להטיל את האחריות למצב על הנשיא ועל ממשלתו, כשם שנעשה בעידן רוחאני. עוצמת הייאוש הציבורי עשויה להתגבר, ובמצב זה, חידוש המחאה העממית אינו אלא שאלה של זמן. עדיין לא ברור האם חידוש המחאה יעודד את המשטר לחזור להסכם הגרעין תוך נכונות להתפשר לצורך הסרת הסנקציות או דווקא להקשיח את עמדתו מחשש שיצטייר כחלש - מבית ומחוץ כאחד.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט